

ISKRA IZMEĐU TRADICIJE I MODERNE

MLADEN DORKIN
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 886.2(091):05(497.18)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1991-01-07
Received

U radu autor ukazuje na raznovrsnost literarne i kulturno-prosvjetne građe lista koji se jednim dijelom svoga programa zalagao za kačićevski ideal literature u našem narodnom životu, dok je s druge strane zastupao čedomilski ideal visokih evropskih kriterija u prosuđivanju književnih vrednota i široku otvorenost prema evropskim vrijednostima duha. Tako je časopis *Iskra* na svoj način bio most između hrvatske književne tradicije i hrvatske moderne i uz zagrebački *Vijenac* jedan od vodećih časopisa u hrvatskoj književnosti osamdesetih i devedesetih godina 19. stoljeća.

Književni list *Iskra* bio je bogatstvom sadržaja raznovrstan i slojevit časopis, živo prisutan u kulturno-prosvjetnom, književnom, društveno-političkom, narodnom i nacionalnom životu svoga vremena. Izrastao iz specifičnih dalmatinskih društveno-političkih i književnih prilika, list je već u prvim godinama ušao u naš literarni i društveno-politički život s jednim složenim kulturno-prosvjetnim programom koji se jednom stranom orijentirao na pučko-prosvjetiteljsku literarnu tradiciju Kačićeva *Razgovora*, kačićevsku pučko-demokratsku koncepciju literature i njene uloge u životu neukog puka, dok se

drugom stranom oslonio na evropsku književnost i njenu književno-teoretsku i kritičku misao, što je list izdiglo iznad zavičajnih, užih dalmatinskih i širih hrvatskih vidika i okvira i dalo mu svojevrstnu evropsku dimenziju.

Nikola Šimić, glavni urednik lista, bio je nosilac i duša kačićevske, demokratske, narodne, pučko-prosvjetiteljske orijentacije lista, dok je Jakša Čedomil, tvorac moderne hrvatske kritike, koja se i rodila u *Iskri* pojavom njegovih studija o Kumičiću i Đalskom, bio zastupnik evropske orijentacije lista, i to kako književno-teoretskim i programatskim razmišljanjima tako isto i strogim, ali pravednim kriterijima kojima je prosuđivao domaće književne pojave. Razumije se, obje se orijentacije istodobno isprepleću, jednako su prisutne u prvom periodu lista (1884-1887) kao i u njegovu drugom navratu (1891-1894), kada mu je glavni ton davao ugledni kritičar evropskog formata - Jakša Čedomil. Tako se u životu, radu i djelovanju *Iskre* jasno uočavaju dvije duhovne razine: jedna namijenjena neukom puku, druga školovanim i evropski obrazovanim ljudima. Jedna je domaća, kačićevsko-prosvjetiteljska, pučko-demokratska, moralistička, koja se rodila iz naših specifičnih, narodskih, društveno-političkih i kulturno-prosvjetnih prilika, dok je druga razina evropska, čedomilska, duhovno vezana za kontekst evropskih književnih prilika i evropskih književno-teoretskih razmišljanja, a pojavila se kao logična potreba lista i njegovih suradnika da se u svom duhovnom razvoju ne zaustavimo i - ne ugušimo. Jer razvitak kulture jednog naroda, i to je *Iskra* na samom početku svoga postojanja naglasila, vezan je za njegovo otvaranje prema drugim kulturama, a ne u zatvaranju i izolaciji.

Iz pučko-kačićevske programske orijentacije izvire demokratska i pučko-prosvjetna uloga lista u našem narodnom i nacionalnom životu, interes časopisa za narodnu prošlost i sadašnjost, kulturnu i političku, pa strasna potreba za proučavanjem i sakupljanjem bogate narodne predaje i živ interes za jezična i pravopisna pitanja, posebno za problem stvaranja jedinstvenog književnog jezika u našoj literaturi, bez čega, po mišljenju Nikole Šimića i uredništva, nema ni političkog ni kulturnog jedinstva naroda; nadalje, iz pučko-kačićevske prosvjetiteljske orijentacije lista izvire i realističko-veristička poetika literarnog žanra: njegovanje pučke crtice i pučke novele, tekstova satkanih od niza realističkih slika, crteža i sličica iz narodnog života, koje je list obilato štampao na svojim stranicama za sve vrijeme izlaženja; iz pučko-kačićevske orijentacije lista javljaju se i Šimićeve polemike oko književno-teoretskih pitanja realizma i naturalizma i njegovo zalaganje za šenoinski, pasarićevski, umjereni tip realizma u našoj književnosti, koji će voditi računa o specifičnim društveno-političkim prilikama u kojima se radala naša knjiga i o njenoj moralnoj ulozi u narodnom životu; iz pučko-kačićevske programske orijentacije lista izvire i potreba lista da progovori o mnogim tekućim kulturno-prosvjetnim pitanjima, angažiranje lista na širenju i

propagiranju pučko-popularnih i znanstveno korisnih štiva, otvaranju mješovitih škola za mušku i žensku djecu, kao i potreba lista da progovori o problemima narodnih knjižnica, izdavačkih kuća, da potiče pučanstvo i pojedince na sakupljanje folklornog, etnografskog i jezičnog blaga itd., itd. U kontekstu ove kačićevsko-prosvjetiteljske, pučko-demokratske, narodske i nacionalne orijentacije lista, orijentacije koja izvire iz uvjerenja Nikole Šimića i njegovih suradnika da se hrvatski narod duhovno, moralno, gospodarski i politički može emancipirati, osloboditi i ujediniti samo ako se kulturno i prosvjetno emancipira i u svom životu duhovno oslobodi od tuđinskih utjecaja, poglavito talijanskog i njemačkog, u kontekstu ove kačićevsko-prosvjetiteljske i demokratske orijentacije lista pučko-crtičarska i pučko-novelistička proza dobila je svoje posebno mjesto na stranicama lista a odmah za njom i članci i rasprave o narodnoj književnosti kao i studije o jeziku i radovi vezani za staru hrvatsku i staroslavensku književnu tradiciju.

Crtičarska proza lista izrazito je dokumentarnog, realističkog karaktera, u njoj se zrcali sveukupni život malog svijeta, pomoću dijaloških situacija i opisa oslikana je stvarnost naših dalmatinskih sela, primorskih i otočkih, i to jezikom koji je narodski izvoran, jedar, čist, slikovit, pučki svjež, i u tom smislu ova je proza slijedila Vukova i Pavlinovićeva nastojanja da se u književnost uvede govor puka i da se jezik uči u narodu pa je uredništvo piscima suradnicima stavljalo kao uzore one književnike koji su opisivali tipično narodske situacije i služili se tipično narodskim, pučkim jezikom, kao što su Ljubiša, Vrčević, Martić, Vodopić, Pavlinović, Vuk, Daničić i drugi. Međutim, u nastojanju da afirmira u našoj književnosti pučku verističku pripovijest i pučki jezik kao književni jezik, list nije uspio. Okupio je oko sebe mnoštvo danas malo znanih a mnogo veći broj neznanih pisaca iz Dalmacije i primorja koji nisu imali ni dovoljno znanja ni stvaralačkog talenta da bi se u svom plemenitom naporu književno zrelije potvrdili i očitovali, pa se dogodilo da su nestankom lista s književnog obzorja nestala i njihova književna imena. No to je i teoretski i povijesno objašnjivo i razumljivo: "Pavlinovićevi pogledi na jezik", kaže Ivo Frangeš, "plod posebnog kulturnog položaja u Dalmaciji, teoretski su bili zastarjeli već kad su se javili. Jezik grada bio je izvojštio svoja prava, a Šenoa je upravo gradski govor učinio svojim glavnim ciljem".¹ Možda je i tu uzrok što se nijedno značajnije ime hrvatskog realizma, osim Josipa Draženovića, nije našlo na stranicama lista. A upućuje nas na to i uzgredna jadikovka Nikole Šimića koji se u poznatoj rubrici "Sielo" na jednom mjestu tuži kako mu je pripovijest *Kuko* loše prošla u Zagrebu zbog "nerazumljivog jezika" (nije štampana, nap. M.D.).

¹ Ivo Frangeš, "Mihovil Pavlinović", u: *Povijest hrvatske književnosti*, Knj. 4, Mladost/Liber, Zagreb, 1975, str. 370-371.

Primjereno svome literarnom programu, koji se temelji na Kačiću i kačićevskom idealu literature, i primjereno svome širem kulturno-prosvjetnom programu, koji u sebi uključuje i politički ideal ujedinjenja i oslobođenja našeg naroda, propagirajući da se štrosmajerovski ide "prosvjetom k slobodi", kad se do nje ne može stići politikom, list je posebno mjesto, kao što smo rekli, dao pitanjima narodne kulture: sakupljanju narodnog blaga, pjesama i pripovijedaka, gatki i poslovice, izreka, prilika, slika, leksika, igri, bajalica...jer je polazio od romantičnog uvjerenja da se kroz narodno stvaralaštvo najbolje manifestira originalnost i individualnost narodnog bića, stvaralački duh i genij naroda, njegova slobodarska osebnost i dostojanstvena postojanost. U skladu s takvim uvjerenjima posebna pažnja poklanja se istraživanju i izučavanju narodnog pučkog jezika u kome se zaustavilo stoljetno duhovno bogatstvo narodnog života. Kao ranije ilirci, i Nikola Šimić i njegovi suradnici polaze od tvrdnje da je jezik bitno obilježje narodnosti i da se samo na bazi jedinstvenog književnog jezika može stvoriti jedinstvena narodna demokratska kultura, koja je, po mišljenju lista, prvi uvjet i temelj da se narod i politički i administrativno ujedini: "Pošto je jezik utjelova misli, izraz čuvstva, odsjev čudi, sviesti narodne, to jedinstvo jezika sačinja manje jal više zadružnu zajednoću jednog naroda i odraz njegova ukupnog značaja. Jezik je glavno obilježje narodnosti, stoga jedinstvo jezika sljubljuje i učvršćuje i političko jedinstvo naroda".² A taj jezik treba potražiti u narodu, "treba da se besjeda s ustih prostog pučanina digne, ako je neugladjena i nepristojna, da se ugladi, umiesi, prociedi, te takva da se na častno mjesto postavi".³ Pri tom Šimić ni u jednom trenutku ne pomišlja da bi samo Vukove pjesme i hercegovačko štokavsko ijekavsko područje trebali biti izvor književnom jeziku. Jest, hercegovačko je narječje najčistije i najizvornije, ali nije i najbogatije, dok je život naš i previše složen a da bi ono moglo zadovoljiti sve njegove potrebe. Zbog toga se *Iskra* zalaže za književni jezik koji će u sebi uključivati bogati pučki govor ijekavskog i ikavskog štokavskog prostora. Jer Hercegovina nije u našim prostorima ono što je Toscana u talijanskim, naprotiv, primorje je od hercegovačkog prostora bogatije i društvenim i duhovnim životom, a to znači i jezikom, pa je zbog toga potrebno oba govora uvesti u književnost kako bi se na tako širokoj osnovi narodnih govora stvorio jedan jedinstveni književni jezik, osebujan i izvoran, i to u interesu razvoja naše knjige, interesu razvoja istinski demokratske i jedinstvene narodne kulture koja će svojim izvornim narodnim duhom prožimati sve prostore i sve slojeve hrvatskog društva s jedne strane a s druge biti živi most između nas i drugih južnoslavenskih naroda koji govore štokavskim narječjem.

² Nikola Š i m i ć, "Jedinstvo jezika u književnosti", *Iskra*, Zadar, 1/1884, br.10, str. 37.

³ F r a n o, "Pismo prijatelju", *Iskra*, Zadar, IV/1887, br.3, str. 21.

Druga duhovna razina lista, kao što rekosmo, vezana je za kontekst evropske književne kritike i Čedomilovu prisutnost na njegovim stranicama. Već sama činjenica da je list živo sudjelovao u polemikama i raspravama koje su se u nas vodile oko tako krupnih književno-teoretskih pitanja kao što su teoretski problemi književnih pravaca, već sama ta činjenica govori o živom prisustvu lista ne samo u hrvatskoj književnosti već i izvan njenih granica. Polemike oko teoretskih pitanja verizma, realizma, naturalizma, pa čak i larpurlartizma, a mnoga su se razmišljanja u časopisu dotaknula i simbolizma, i neoidealizma, i potpune slobode stvaranja, što već govori o modernim preokupacijama pojedinaca prije pojave moderne u nas, sve te polemike i rasprave, sva ta razmišljanja ispunila su stranice časopisa nizom opširnijih i kraćih obavijesti o vodećim kritičarskim i vodećim proznim imenima evropskih literatura, kao što su Francesko de Sanctis, Hippolyte Taine, Sainte-Beuve, Ferdinand Brunetiere, Melchior de Vogüé, Paul Bourget, braća Goncourt, Georg Brandes, V.G. Bjelinski, Victor Hugo, Emile Zola, Gustave Flaubert, Ivan Turgenjev, L.N. Tolstoj, F.M. Dostojevski, Giovanni Verga, što je listu zaista dalo evropsku dimenziju, čega je i samo uredništvo bilo svjesno kada je u prvom broju 1892. u *“Pozivu na predplatu”* zabilježilo:

“Iskra’, hvala njezinim vrijednim suradnicim, stekla je liepa glasa u književnom svijetu, te ne samo naše domaće, nego i tuđe novine o njoj su se u više prigoda najlaskavije izrazile. Tako naš prvi slavjanski filolog, Hrvat Dr Vatroslav Jagić, profesur na bečkom sveučilištu, u svomu ‘Archiv für Slavische Philologie’ pohvalno se izražuje o ‘Iskri’, spominjuć mnoge važne radnje, koje u njoj bijahu tiskane. ‘Il Rinnovamento’, koji izlazi u Trstu-Gorici, u ovo zadnje doba u velike je hvalilo književno gradivo ‘Iskre’ a tako i taljanski književni list ‘Illustrazione Italiana’. Jedan pak od najboljih i najvažnijih taljanskih književnih dnevnika ‘La Fanfulla della Domenica’ dosad je prenio u taljanskom prevodu mnogo kritičkih studija objelodanjenih u ‘Iskri’. To sve svjedoči, kako se dostojno zna cijeniti književni rad ‘Iskre’ i tudjem svijetu.”⁴

List je, kao što vidimo, prerastao zavičajne i nacionalne okvire; interesantnim i problemski postavljenim i raspravljanim temama probudio je interes i “u tudjem svijetu”. I to nije nikakvo čudo. Jer časopis je pun ozbiljnih članaka, studija i rasprava u kojima su se pokretala mnoga složena pitanja vezana za literaturu i umjetnost uopće. U listu je dat pregled suvremenog francuskog romana i pregled razvoja talijanskog romana u 19. stoljeću, na njegovim stranicama vodile su se ozbiljne rasprave o književnim pravcima i teoretskim

⁴ Nikola Š i m i ć, “Poziv na predplatu”, *Iskra*, Zadar, II/1892, br. 1, str. prednaslovna stranica.

pitanjima književnosti pa rasprave o suvremenom i klasičnom romanu, o budućnosti književnosti, odnosu znanosti i umjetnosti i sudbini idealizma u literaturi, o slobodi umjetničkog stvaranja; u polemikama oko autorstva Mažuranićeva djela pokretala su se suštinska pitanja literature: raspravljalo se o jeziku kao sredstvu književnog govora i funkciji njegovoj u oblikovanju književnog teksta, pokrenulo se i pitanje odnosa između povijesne i umjetničke istine. U nekim su se tekstovima iznosila filozofska pitanja literature, a nije izostala ni riječ o kazalištu, glumcima i glumi, govorničkoj vještini, recitaciji i deklamaciji, prirodi komedije, drame i tragedije s aspekta govorne, scenske realizacije; list je donio i opširniju studiju o tehnici pripovijedanja u kojoj je podvučen kronološki pregled razvoja proznih struktura od najranijih početaka do suvremenog, eksperimentalnog, naturalističkog romana. Tako je jednim dijelom svoga programa slijedio prosvjetno-kačićevsku orijentaciju vršeći prosvjetno-pučku funkciju u našem narodnom životu, dok se drugim dijelom ustremio prema evropskim pogledima i književnim vrednotama, potvrđujući se znanjem i zrelošću u teoretskim razmišljanjima o literaturi i sigurnim kriterijem i ukusom u izboru književnih tekstova, što nam sve govori da je časopis odista "zadobio značenje koje je prelazilo zadarske i dalmatinske okvire"⁵ i bio jedan od vodećih časopisa hrvatskih u našem književnom životu osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća. Pojavio se u trenutku kada su se u nas vodile oštre borbe i žučne polemike oko teoretskih pitanja idealizma, verizma, realizma i naturalizma, u kojima je i sam živo sudjelovao, i to ne samo kao posrednik između vodećih hrvatskih književnih glasila, *Vijenca* i *Hrvatske vile*, koji su se žučno sukobljavali oko spomenutih književnih pravaca, već da kaže i svoju riječ i iznese svoj program, a nestao je s književne pozornice uoči hrvatske moderne, najavivši u mnogim člancima moderna suvremena stremljenja u literaturi koja će dobiti teoretsku razradu i kreativnu potvrdu nastupom mladih. Tako je ovaj časopis na svoj način bio most između hrvatskog realizma i hrvatske moderne.

⁵ Ivo Franjež, Vidi poglavalje "Časopisi" u knjizi *Povijest hrvatske književnosti*, op. cit., str. 291.

Mladen Dorkin: "ISKRA" BETWEEN TRADITION AND MODERNITY

S u m m a r y

In this paper the author points out the diversity of literary and cultural-pedagogical material in the journal "Iskra" which, in one part of its program, pleaded for Kačić's ideal of a literature integrated into national life, while, on the other hand, it promulgated Čedomil's ideal of high European criteria in judging literary values and an openness towards European spiritual values. Thusly, the journal "Iskra", in its own fashion, was a bridge between the Croatian literary tradition and Croatian modernity and, alongside *Vijenac* from Zagreb, was one of the leading journals in Croatian literature during the eighties and nineties of the last century.